

RAMON TURRÓ

M. Siguan

Quan fa uns anys vaig intentar de presentar una panoràmica de la història de la psicologia a casa nostra, ben aviat vaig arribar a la conclusió que, modernament, la figura més important en aquest terreny, tant per l'originalitat del seu pensament com pel ressò de què gaudí, era la del Doctor Turró. I, al costat d'aquesta constatació, una altra no menys sorprenent: malgrat la importància d'aquest personatge, no disposem d'un estudi seriós sobre el conjunt de la seva obra. Sóc conscient que hom ha fet estudis apreciables sobre la seva tasca investigadora en el camp de la immunologia, però ens manca una presentació aprofundida de les seves idees quant a la biologia, la psicologia i també la filosofia. Trobem a faltar, així mateix, una biografia que ens reveli la seva peripècia personal i la influència que exercí en la vida del seu temps. Tenim, és cert, les notes d'en Ruir sobre la seva infantesa i adolescència, notes que Josep Pla aprofità per al seu "Homenot"; tenim, així mateix, algunes referències en les obres autobiogràfiques d'August Pi i Sunyer, però poca cosa més. Tampoc ens en podem estranyar massa. En un país on un limitat nombre de gent escriu memòries, on no és costum conservar la correspondència, on els papers personals es dispersen i acaben a cal drapaire, i on el gènere biogràfic compta amb escassos conreadors, aquest buit no ens pot sorprendre. Tampoc no disposem de biografies de la majoria dels homes que en el decurs del segle XIX han fet possible el que avui és Catalunya. I és llastimós. Vull creure que la reedició del número que (ciència) va dedicar fa seixanta-un anys a Ramon Turró servirà d'esperó en l'ajuda per pagar aquest deute. Les notes que segueixen pretenen d'assenyalar pistes per als estudiosos que se sentin temptats per aquesta tasca.

UN AUTODIDACTE GENIAL

Quan tenia 24 anys, el jove Turró va deixar Barcelona, ciutat on teòricament estudiava medicina, per anar a Madrid, on va trobar feina en la redacció d'un diari. Aquesta feina, que era poc més que fer de "chico para todo", li permetia de col·locar ocasionalment comentaris sobre temes mèdics. Hom ha dit sovint que Turró anà a Madrid perquè a Barcelona torbava dificultats per acabar la carrera, atès que algun catedràtic li posava la proa. Però això no és cert. La veritat és que el jove Turró era romàntic i liberal, bohemí i revolucionari, i s'avorria a les classes, per la qual cosa aviat va deixar d'anar-hi. El que sí feia era resseguir les llibreries i llegir tot el que anava a parar a les seves mans, especialment el que venia de fora i tenia relació amb la medicina. Amb aquest bagatge es traslladà a Madrid, i en aquest context cal situar-ne l'encontre amb Letamendi.

Dibuix de R.Turró realitzat per Angel de Lafuente.

Letamendi, un altre català instal·lat a Madrid, ocupava el càrrec de degà de la Facultat i, amb el seu gran prestigi, era el principal defensor de la medicina hipocràtica, tradicional i hostil, per tant, als nous corrents experimentalistes. En nom d'aquests corrents, Turró va atacar violentament el que Letamendi anomenava la "fórmula de la vida". La polèmica va ser dura i el nom de Turró, un perfecte desconegut, va ocupar el primer pla de l'actualitat.

Si aquest fet és ben sabut (potser el més conegut de la vida de Turró) contemporàniament se'n produïa un altre que em sembla molt més significatiu. Per comentar un llibre sobre la circulació de la sang Turró va escriure un seguit d'articles, recollits més tard, en un llibret, en els quals oposava a les idees de l'autor -Marey- les seves pròpies idees sobre el tema. El llibret no solament va interessar els professionals de la medicina, sinó que va trobar qui el traduís al francès i el publicà a París. Tenint en compte que Turró tenia 25 anys i que amb prou feines havia trepitjat la Facultat, el fet ha de qualificar-se com sensacional.

Turró era, doncs, un autodidacte genial, però un autodidacte informat, que des del primer dia sabia molt bé en quina direcció anava, i aquest episodi n'és la millor demostració. Enfront de la teoria, aleshores predominant entre els fisiòlegs més "científics", que explicava la circulació de la sang com a resultat de l'activitat mecànica i local del cor, entès com una bomba aspirant i impel·lent, Turró considerà que la circulació és un fenomen global que implica tot el sistema circulatori i que la seva explicació física cal cercar-la a nivell cel·lular com a resultat de l'activitat de cadascuna de les cèl·lules del teixit circulatori.

EL LABORATORI MUNICIPAL D'HIGIENE

Turró va tornar a Barcelona, l'any 1884, convidat pel Doctor Jaume Pi i Sunyer que acabava d'instal·lar un Laboratori experimental a la Facultat de Medicina. Un any després, la creació de l'Institut Municipal d'Higiene li proporcionà la gran oportunitat de la seva vida. Eren els temps en què a tot Europa el creixement desmesurat de les ciutats havia motivat la preocupació per la higiene urbana: subministrament d'aigües, xarxes de clavegueres... Quan s'escriu la història de l'Institut, segurament quedarà clar que cal relacionar la decisió municipal de la seva creació amb els projectes de l'Exposició Universal i també amb la por que una epidèmia com la que acabava de patir València pogués fer fracassar aquestes dues empreses. S'encarregà de la direcció de l'Institut el Doctor Ferran, que precisament havia participat molt activament en la lluita contra l'epidèmia a València. I, per tal de treballar al seu costat, en Turró, que no tenia cap títol acadèmic, viatjà a corre-cuita a Santiago, on en una sola convocatòria, va aprovar tota la carrera de veterinària.

No és aquest el lloc adient per resseguir la trajectòria de l'Institut, dels seus èxits i de les nombroses dificultats amb què topà. Però hi ha un punt el qual els historiadors de la medicina a Catalunya no han aprofundit gaire i que convindria aclarir, i és el progressiu distanciament entre en Ferran i en Turró a causa d'una diferent manera d'entendre el treball científic, i que obligà l'Ajuntament a establir un Servei d'Higiene Urbana a càrrec d'en Turró per tal que poguessin treballar separats. Fou l'any 1906 que l'Ajuntament decidí de prescindir d'en Ferran i en Turró assumí la direcció de l'Institut. Tenia llavors 52 anys i iniciava la seva època més fructífera.

Els entrebancs no hi mancaven. Per exemple, els mitjans materials eren tan escassos que a voltes havia de comprar, amb els seus diners, els reactius químics que li calien, o, també, al vespre havia d'endur-se a casa seva els gossos d'experimentació, perquè ningú no en tenia cura. O els conflictes amb la corporació municipal que culminaren en l'afer resultant de la seva denúncia sobre la contaminació de certes fonts i llur participació en una epidèmia de tifus. Però malgrat totes les dificultats, no tan sols va desenvolupar una brillant tasca científica, sinó que en poc temps va

reunir un equip de col·laboradors d'una extraordinària qualitat. Entre ells: Pere González, que havia començat com a conserge de l'Institut i que més tard en succeí a Turró en la direcció; Pere Domingo, germà del polític Marcel·lí Domingo, anys després president de l'Institut d'Estudis Catalans i autor d'un llibre sobre Turró; Duran i Reinalts, que, emigrat als EEUU, s'hi faria famós com a investigador del càncer. I en primer lloc evidentment l'August Pi i Sunyer, fill del que en Turró considerava el seu mestre.

Però de tots els assumptes que Turró dugué a terme com a conseqüència de la seva gestió a l'Institut, n'hi ha un que voldria destacar especialment, el més difícil i el que probablement li feia més il·lusió: la col·laboració amb la Facultat de Medicina. L'Institut oferia, a tots els estudiants que ho volguessin aprofitar la possibilitat d'assistir a seminaris i de participar en pràctiques experimentals sobre temes de fisiologia.

L'ESCOLA BIOLÒGICA CATALANA

Com ja hem assenyalat, disposem d'una bona informació sobre les investigacions de Turró en el camp de la immunologia gràcies, entre d'altres, al llibre de Pere Domingo ("Turró, hombre de ciencia mediterráneo"). Però com succeeix sovint amb els coneixements científics, amb el pas del temps els resultats aconseguits per Turró han estat superats per nous descobriments i avui tenen un interès purament arqueològic. Una altra cosa ben diferent és el seu pensament biològic, la seva interpretació dels fenòmens biològics que, compartida i continuada per d'altres, permet parlar d'una "escola catalana de biologia". Ja sé que la figura màxima d'aquesta escola és August Pi i Sunyer. Però cal recordar que, mort prematurament el seu pare, August Pi i Sunyer es va formar al costat d'en Turró el qual considerava el seu germà gran i de qui va rebre orientació i impuls. En les recerques sobre immunitat que van realitzar plegats la "unitat funcional", que esdevindrà el centre del pensament del gran fisiòleg, ja hi era plenament implicada. De fet, ho era ja en les reflexions sobre la circulació de la sang amb què Turró havia iniciat la seva obra escrita.

I això en suggereix una constatació curiosa. El Turró juvenil havia atacat el Letamendi partidari de la medicina tradicional en nom de la medicina experimental i científica. Però contemplats amb la perspectiva del temps, l'oposició entre un i altre queda difuminada. La frase de Letamendi "el cos és un sol òrgan i la vida una sola funció" podria caracteritzar molt bé la intenció última de la "unitat funcional".

I aprofito l'ocasió per dir constància del fet que, al meu parer, el Doctor Pi i Sunyer ha estat el nostre home científic més rellevant, i l'escola catalana de biologia, la realització científica més destacada de la Catalunya moderna. I de la

A principis del segle XX hi havia a Alemanya pensadors com Brentano que predicaven el retorn a Aristòtil. I el mateix propugnaven els neoescolàstics que comptaven amb distingits representants a Catalunya. Però en Turró no necessitava beure d'aquestes fonts, ja que el seu mentor era Balmes, el capellà de Vic que, pel seu compte (i sense que s'entengui gairebé com), havia conegut l'idealisme alemany i proposà una neoescolàstica crítica ben abans que Lovaina alcés aquesta bandera com a recurs del pensament catòlic en el món modern. I no és cap exageració afirmar que la justificació del coneixement científic que Turró ens ofereix a "El mètode objectiu" i a "La filosofia crítica", és d'arrel clarament balmesiana.

Fóra en canvi forçat deduir d'això que se sent atret per una filosofia en el sentit d'una metafísica realista o de qualsevol altre color. És ben sabut que l'única cosa que interessa Turró de la reflexió filosòfica és el problema epistemològic, la garantia de l'objectivitat del coneixement.

EL CAS VERDAGUER

Cap a 1895, quan en Turró rondava la quarantena i les seves relacions amb el Dr. Ferran empitioraven dia a dia la tragèdia de Mn. Cinto va arribar al seu clímax. El poeta angoixat començà a publicar la impressionant sèrie de cartes "En defensa pròpia". No sé si Turró coneixia ja el seu cas o si varen ser les cartes allò que va atreure la seva atenció, però el fet és que va prendre partit per ell. Davant la possibilitat de recloure'l, per part d'aquells que li tancaven les portes i creien que no hi era tot, Turró va reunir els metges més reputats de Barcelona en el ram de les malalties mentals (el que avui en diríem psiquiatres) i, després de parlar amb el poeta, aquests signaren un certificat segons el qual se'l considerava plenament raonable i responsable. Va ser certament un cop d'efecte. Però Turró no es limità a aquesta iniciativa professional, sinó que va establir amb el poeta una veritable relació amistosa, que en constitueix una de les poques que Verdagner tingué al seu costat en els darrers anys. Tenint en compte -fins i tot- la dificultat de trobar qui li llogués un pis amb la família que havia decidit adoptar, va ser Turró qui li proporcionà un habitatge al carrer Aragó i qui en va pagar el lloguer fins a la mort del poeta, uns anys més tard. Fins a tal punt confiava Verdagner en Turró que quan transcorrien els seus darrers dies a Vilajoana i va voler que els seus papers restessin a bones mans, va ser Turró qui els va rebre d'amagat. I quan Verdagner va aconseguir de fer testament, Turró en va ser nomenat marmessor. Poc després aquest publicà una sèrie apassionada d'articles que posteriorment van ser aplegats en un llibre: "Verdagner vindicado", que publicat anònimament provocà un considerable enrenou. Es tracta d'un episodi poc conegut de la vida de Turró al qual un futur biògraf haurà de dedicar una atenció especial.

Avancem-ne ja un comentari. Verdagner havia estat durant un cert temps el símbol d'un catala-

nisme abrandat i, al mateix temps, religiós i nacionalista. En trencar amb la jerarquia eclesiàstica, quedà sol i envoltat d'un pacte de silenci. Tan sols un diari antireligiós i hostil al catalanisme havia accedit a publicar les seves cartes. Turró, prenent partit per Verdagner feia una opció que tenia implicacions polítiques evidents, implicacions que, d'altra banda, no podien sorprendre en un home com Turró, d'una joventut més aviat exaltada i del qual hom deia que s'havia allistat en una partida de "cipayos" per lluitar contra els carlins.

CATALANISME

El 1933, vint anys després de la publicació de "Verdagner vindicado", Turró reprèn el tema a tres articles apareguts a "La Publicitat". Encara jutja durament la intransigència del bisbe Morgades, però ja no considera que tota la raó es correspongui amb un dels dos extrems de la discussió, i s'esforça en comprendre les postures oposades. Han transcorregut molts anys, ell mateix es troba prop dels setanta anys i les passions s'han asserenat. Però no és només això: Turró figura ara a les files dels catalanistes.

L'acostament s'hi degué produir en els anys posteriors a la mort de Verdagner i com a conseqüència de l'onada d'entusiasme col·lectiu que es concretà en la creació de la Mancomunitat de Catalunya el 1913. Des d'aleshores, Turró apareix com un col·laborador actiu del projecte cultural que impulsa Prat de la Riba. Ja el 1912 havia animat la constitució de la Societat de Biologia que l'any següent s'integraria en el recent Institut d'Estudis Catalans. També l'any 1922, en l'acte

inaugural del Laboratori de Psicologia Experimental, féu la presentació de Dwelshauvers, un psicòleg flamenc a qui la Mancomunitat havia encarregat la direcció del Laboratori. I el mateix any, Turró fundava, amb dos catedràtics de la Facultat de Filosofia, Serra Hunter i Carreres Artau, la Societat Catalana de Filosofia, també en el si de l'Institut.

Aquesta aproximació al catalanisme té una primera manifestació en la llengua emprada. Turró, des de la seva infància parlava català, però, com tothom que l'envoltava, quan escrivia "seriosament" ho feia en castellà, i en castellà havia publicat el seu primer llibre, una col·lecció de composicions literàries i tota la seva obra científica. En canvi, "Els orígens del coneixement: la fam" fou escrita i publicada en primer lloc en català, abans de ser traduïda al castellà i al francès; i el mateix cal dir de "La filosofia crítica", apareguda el 1918. Aquest mateix any publica a "La Publicitat" un article titulat "L'ànima i la llengua", aferrissada defensa de l'ús de la llengua catalana.

ELS DARRERS ANYS

Així doncs, arran de la publicació de "Els orígens del coneixement: la fam" i complerts ja els seixanta anys, Turró esdevé una figura important de la vida intel·lectual catalana. I no tan sols de la catalana, a Madrid també el descobreixen. I és que no és gens freqüent que l'obra d'un científic d'aquesta banda del Pirineu sigui traduïda al francès i a l'alemany. De manera que la "Residencia de Estudiantes", el rovell de l'ou de la intel·lectualitat madrilenya, l'invita a donar conferències per tal d'exposar el seu pensament, Unamuno escriu el pròleg de la versió castellana de "Els orígens del coneixement: la fam" i Gabriel Miró tradueix "La filosofia crítica". Per a tots ells és una visita obligada, quan són a Barcelona, la casa de Sant Fost del Doctor Turró.

L'any 1923, prop dels setanta anys, es desplaça a Salamanca per pronunciar una conferència que seria publicada més tard amb el títol "La disciplina mental". Turró reprèn el tema de l'oposició al subjectivisme, però referit ara al coneixement moral: sense la prèvia acceptació de l'existència d'una norma moral, no hi ha convivència humana ni progrés possible. El fet d'haver-ho oblidat -i aquí l'adversari al·ludit és Descartes- és el que ha omplert de desastres la història d'Europa i el que sembla condemnar-la a la decadència. Fent memòria dels inicis de Turró, hom pot concloure que, en la maduresa, va evolucionar cap a posicions conservadores, però també cal tenir en compte el fort impacte que damunt d'ell, com damunt de tants altres, va exercir la primera Gran Guerra, viscuda com el suïcidi d'Europa. Aquesta imatge d'home decebut no és, però, la darrera que ens va deixar. Un any abans de la seva mort publicà a la "Revista de Catalunya" uns

"Diàlegs sobre coses d'art i de ciència", plens de frescor i d'il·lusió. I poc abans de morir, encara va enviar al Butlletí de la Societat de Biologia de Barcelona un treball de recerca escrit conjuntament amb Pere Domingo. Tot i les seves aficions filosòfiques, fins al darrer dia es va preocupar per la tasca de laboratori.

UN COMENTARI FINAL

I, per acabar, una reflexió. En els anys en què Turró treballava al Laboratori Municipal de Barcelona, a moltes ciutats europees es creaven o es consolidaven laboratoris semblants dedicats a l'estudi de la fisiologia o de la psicologia experimental, i molts d'ells, a través de successives transformacions, han arribat fins als nostres dies i han estat instruments eficaços del progrés científic. No eren massa diferents del de Barcelona. Disposaven també de pocs mitjans, treballaven de manera artesanal i la majoria d'ells no comptaven amb una personalitat tan destacada com la del Doctor Turró. Però disposaven d'allò que no va tenir el de Barcelona: continuïtat.

La guerra, evidentment, és el primer factor que hom addueix per tal d'explicar la manca de continuïtat del Laboratori Municipal, però no n'és l'únic ni el més important. El més significatiu i fonamental, al meu parer, és que Turró, malgrat els seus esforços, no va aconseguir d'establir una connexió sòlida entre el Laboratori i la Universitat. L'Ajuntament, d'altra banda, no era capaç d'oferir un suport estable a una institució de recerca i tampoc no li podia garantir, ni de bon tros, l'estabilitat quan aquell canviava per qüestions polítiques. I la societat civil, el "mecenatge", va ser capaç de mantenir certes iniciatives literàries, però no semblava massa interessada en les estrictament científiques. Les responsabilitats queden, doncs, ben repartides. Tant de bo hàgim après finalment que sense continuïtat no hi pot haver progrés.

Miquel Siguan i Soler